

Tadeusz Bielicki **28 III 1932–20 VI 2022**

Tadeusz Bielicki urodził się 28 marca 1932 r. w Warszawie. W roku 1950 ukończył Państwowe Gimnazjum i Liceum im. Stefana Batorego. Po maturze rozpoczął studia na Wydziale Biologii Uniwersytetu Warszawskiego. Przerwał je na sześć miesięcy w roku 1953. Przebywał wtedy w areszcie na Mokotowie przy ul. Rakowieckiej. Postawiono mu zarzut głoszenia poglądów niezgodnych z obowiązującą ideologią rządową. W roku 1954 umożliwiono mu wznowienie studiów, które mógł podjąć, ale na Uniwersytecie Wrocławskim. Był tam silny ośrodek antropologiczny, w którym pracowali profesorowie z założonej przez prof. Jana Czekanowskiego (1882–1965) dawniej lwowskiej szkoły antropologicznej – Jan Mydlarski (1882–1956), Adam Wanke (1906–2001) i ich następczynię, profesorki – uczennice prof. Mydlarskiego: Wanda Stęślicka z Torunia (1907–2001), a następnie Halina Milicerowa z Warszawy (1907–1995).

Tadeusz Bielicki przedstawił pracę na stopień magistra opracowaną pod kierunkiem prof. Jana Mydlarskiego w 1956 r., a stopień doktora nauk przyrodniczych otrzymał w roku 1959 na podstawie rozprawy *Zagadnienie tak zwanych ras czystych*, którą przygotował pod kierunkiem prof. Adama Wanke. W roku 1968 Rada Wydziału Nauk Przyrodniczych Uniwersytetu Wrocławskiego nadała Bielickiemu stopień doktora habilitowanego na podstawie dorobku i monografii *Niektóre związki zwrotne w procesie ewolucji Homini-dae*, opublikowanej w „Materiałach i Pracach Antropologicznych” w 1969 r. Tytuł profesora nadano mu w roku 1978.

Rozprawa doktorska zapoczątkowała ważny nurt zainteresowań naukowych Tadeusza Bielickiego dotyczący typologii ras, zagadnienia kontrowersyjnego i wzbudzającego po II wojnie światowej intensywną międzynarodową dyskusję naukową. W pracy doktorskiej i w kolejnych publikacjach, np. w monografii *Typologiczna i populacyjna koncepcja rasy* z 1961 r. czy

publikacji *Some possibilities for estimating inter-population relationship on the basis of continuous traits* z roku 1962 w czasopiśmie „Current Anthropology”, Bielicki wypowiadał się krytycznie o obowiązujących wówczas w nauce systemach ras opartych na kompleksowym dziedziczeniu cech, głoszonych m.in. przez ówczesnych starszych profesorów. Przeciwwstawił się temu, wykazał subiektywizm takiego spojrzenia i brak naukowych podstaw wykorzystujących nowe zdobycze genetyki. Jego wypowiedzi w publikacjach i międzynarodowych dyskusjach wybitnych antropologów sprawiły, że UNESCO zaprosiło go w 1964 r., jako jedyne go z Polski współautora, z 22 uczonymi z innych krajów, do opracowania „Deklaracji w sprawie ras i uprzedzeń rasowych”.

Na lata 1959–1960 Tadeusz Bielicki uzyskał 10-miesięczny staż Fundacji Rockefellera na Uniwersytecie Kalifornijskim (UCLA) w Los Angeles. Zetknął się tam z nowym naukowym impulsem, czyli rozwijającą się genetyką populacyjną. Nabytą wiedzę, po powrocie do kraju, zainspirował wielu zdolnych młodszych antropologów. Z tego okresu badawczego dużym uznaniem w międzynarodowym środowisku naukowym cieszyła się praca *The operation of natural selection on human head form in an East European population*, opublikowana w czasopiśmie „Homo” w 1964 r., przygotowana wspólnie z prof. Zygmuntem Welonem. Duże archiwalne materiały populacyjne, z których korzystał badacz, pozwoliły mu udokumentować obecność procesów brachycefalizacji (krótkogłowienia) w Europie Środkowej jako efektu doboru naturalnego.

Drogę naukową prof. Bielickiego uważnie, ale z rezerwą obserwowali mistrzowie lwowskiej szkoły antropologicznej. Jednakże jej twórca, prof. Jan Czekanowski, który w latach 1947–1962 kierował Zakładem Antropologii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, wyraził uznanie młodszemu koledze w dyskusjach i prywatnej korespondencji, zachowanie w archiwum rodzinnym. Bielicki cenił wielokierunkowość działalności prof. Czekanowskiego, a zwłaszcza obejmującą problematykę łączenia antropologii ze statystyką matematyczną, docenianie roli czynników społecznych i ich wpływu na przebieg procesów biologicznych.

Monitorowanie stanu populacji ludzkich pradziejowych i współczesnych było i jest stałym kierunkiem badań antropologii społecznej. Prof. Bielicki wniósł z zespołem współpracowników wiele nowych informacji poznawczych do piśmiennictwa krajowego i międzynarodowego. Udowodnił, że rozwarstwienie społeczne widoczne jest w wielu cechach biologicznych człowieka. Gromadzenie i monitorowanie danych z zakresu antropologii może pokazać zachodzące zmiany w międzywarstwowych dystansach społecznych na linii czasu. A także, że we współczesnych społeczeństwach mobilność społeczna w górę lub w dół społecznej drabiny może zachodzić selektywnie ze względu

na cechy biologiczne, m.in. wzrost, co opublikował wraz z prof. Januszem Charzewskim w *Body height and upward social mobility* w „Annals of Human Biology” w 1983 r. W tych i wielu innych badaniach antropologicznych z zakresu stratyfikacji społecznej Bielicki rozszerzył ówczesną wiedzę o nowe wskaźniki i miary: „dobrostanu biologicznego” i „kondycji biologicznej” grup lub jednostek, dodając wybrane wskaźniki sprawności ruchowej, niektóre pozytywne mierniki zdrowia czy przedwczesnej umieralności wśród osób dorosłych.

Do znaczących opracowań w piśmiennictwie antropologii społecznej należy zbiór publikacji prof. Bielickiego i współpracowników z Zakładu Antropologii PAN, opracowanych na podstawie danych z ogólnopolskich badań antropologicznych mężczyzn w wieku 19 lat (poborowych), a przeprowadzanych cyklicznie w latach 1965, 1976, 1986, 1995, 2010. Analiza tych unikatowych i dużych liczebnie danych pozwoliła ocenić siłę stratyfikacyjną czynników społecznych, poziomu wykształcenia, stopnia urbanizacji czy wielkości rodziny. W obiegu piśmiennictwa międzynarodowego duże zainteresowanie wzbudziła publikacja prof. Bielickiego, w której analizował wpływ wzrostu na stratyfikację społeczną. Dotyczyła nieplanowanego eksperymentu na poziomie populacji, związanego z przejściem z gospodarki centralnie sterowanej w ekonomię wolnego rynku, co miało miejsce w Polsce. Analizę tę opublikował Bielicki m.in. we wspólnej pracy z Alicją Szklarską, Sławomirem Kozięciem i Stanleyem J. Uljaszkiem jako *Changing patterns of social variation in stature in Poland: effects of transition from a command economy to the free market system* w „Journal of Biosocial Science” w 2005 r.

W ostatniej publikacji z tego obszaru *Social class-specific secular trends in height among 19-year old Polish men: 6th national surveys from 1965 till 2010*, opublikowanej w „Economics & Human Biology” w roku 2020, Bielicki wspólnie z autorkami Moniką Łopuszańską-Dawid, Haliną Kołodziej, Anną Lipowicz, Anną Szklarską i Anną Kopiczko podsumowali wieloletnie badania i wykazali siłę trendów sekularnych wysokości ciała i niejednakową ich intensywność w wyróżnionych grupach społecznych lub zawodowych. Na wielotysięcznej próbie młodych mężczyzn (poborowych) udokumentowali, że mimo generalnej poprawy poziomu życia w całym społeczeństwie i istotnego zmniejszenia gradientów społecznych wysokości ciała w czasie 45 lat, są one w społeczeństwie polskim trwałe i wyrażają obecność i miarę nierówności społecznych.

W dorobku naukowym prof. Bielickiego nie można pominąć znaczącego wkładu w dział antropologii ontogenetycznej, analizującej indywidualne i grupowe torę rozwojowe człowieka od narodzenia do późnej starości. W tym obszarze badawczym Bielicki był inicjatorem lub głównym wykonawcą wielu programów badawczych. Badania stanowiły podstawę jego

publikacji, a także materiał badawczy prac i rozpraw na stopnie naukowe współpracowników. Miały charakter ogólnopolski, nazywane były antropologicznymi zdjęciami ludności Polski. Były to longitudinalne (obserwacja tych samych osób wielokrotnie, na przestrzeni wielu lat) badania wrocławskiej młodzieży szkolnej, bliźniąt wrocławskich i rodzin. Wspomnieć należy również o nawiązanej współpracy z Dolnośląskim Centrum Medycznym DOL-MED, dzięki której zespół prof. Bielickiego pogłębił badania osób z okresu dorosłości i aktywności zawodowej, dodając wskaźniki charakteryzujące kondycję biologiczną i psychologiczną, wzbogacone o unikatowe informacje ważne dla nauki i zdrowia publicznego.

Na trwałe miejsce w piśmiennictwie zasługują badania Bielickiego nad fazą pokwitania i dojrzewania, a także tempem wzrastania młodzieży. Obserwacje młodzieży z Wrocławia umożliwiły przeprowadzenie nowatorskich analiz rozwoju ontogenetycznego i udokumentowanie empirycznie, że skok pokwitaniowy – duże przyspieszenie wzrostu w krótkim czasie, zwłaszcza uwidocznione w wysokości ciała – rozpoczyna się w dowolnym czasie, niezależnie od dojrzałości szkieletowej, lecz szczytowe tempo wzrostu – maksymalne osiągnięte tempo – jest w większym stopniu powiązane z dojrzałością szkieletową. Bielicki opublikował wiele ważnych poznawczo prac z zakresu ontogenezy człowieka. Wśród publikowanych w cenionych czasopismach międzynarodowych artykułów za jedną z ważniejszych prac dla nowych hipotez uznano *Skeletal maturity at onset of the adolescent growth spurt and at peak velocity for growth in height* w „Annals of Human Biology” w 1991 r., wspólną z Rolandem C. Hauspiem i Janem Koniarkiem.

O rozległych zainteresowaniach Bielickiego świadczą również osiągnięcia naukowe w kolejnej, klasycznej dla antropologii problematyce – ewolucji człowieka. W monografii habilitacyjnej *Niektóre związki zwrotne w procesie ewolucji Hominidae* do wyjaśnienia mechanizmów ewolucji istot człowiekowatych zastosował nowatorskie wówczas modele dodatnich sprzężeń zwrotnych, wywodzące się z systemów cybernetycznych. Zaproponowana hipoteza zyskała międzynarodowy rozgłos, m.in. uwzględniono ją w monografii wybitnego paleoantropologa Phillipa Vallentina Tobiasa *Brain in Hominid Evolution* z 1971 r. Jest ona stale wymieniana i uznawana jako koncepcja zyskująca na aktualności, pozostająca w kręgu zainteresowań i naukowych rozważań współczesnego pokolenia na temat genetyczności natury i kultury człowieka.

Mechanizmami ewolucji mózgu człowieka interesują się przedstawiciele wielu dyscyplin i niemal wszyscy ludzie. Prof. Bielicki, wychodząc naprzeciw tym zainteresowaniom, wspólnie z prof. Konradem Fiałkowskim, uznanym autorem fantastyki naukowej i informatykiem, opublikowali książkę *Homo przypadkiem Sapiens*, wydaną przez PWN w 2008 r.

Autorzy w sposób intrygujący przedstawili koncepcję uznającą polowania na zwierzynę, wymagające głównie biegu wytrzymałościowego, za impuls do rozwoju i wzrostu objętości mózgu u *Homo erectus* i ważny etap dalszego rozwoju umysłu człowieka. Dorobek prof. Bielickiego w obszarze upowszechniania nauki wykraczał poza tę poczytną pozycję, gdyż przygotował on wiele podstawowych haseł *Malego słownika antropologicznego* – do pierwszego wydania z roku 1969 i drugiego z 1971, którego był również naukowym redaktorem. W obszernym dziele *Biologia XX wieku*, wydanym przez Wiedzę Powszechną w 1971 r., są rozdziały jego autorstwa. Ponadto prof. Bielicki był założycielem i naczelnym redaktorem naukowego czasopisma „Studies in Physical Anthropology”, wydawanego w języku angielskim od 1975 do 1990 r.

Współautorstwo poczytnej książki, a także wszystkie wystąpienia Bielickiego popularnonaukowe i naukowe, wywiady w prasie codziennej i artykuły w periodykach, plenarne wystąpienia na najbardziej prestiżowych kongresach świadczyły o jego wielkiej erudycji. Umiejętność przekazywania w sposób intrygujący osiągnięć naukowych własnych czy światowych, w tym meandrów z zakresu ewolucji człowieka, powodowała, że sale wykładowe uniwersytetów w Polsce i na świecie (był m.in. *Visiting Professor* w Washington State University w latach 1967–1968 i sporadycznie na wielu innych europejskich i pozaeuropejskich uczelniach) wypełniali do ostatniego miejsca studenci z różnych wydziałów. Natomiast dla młodszych naukowców był i nadal jest we wspomnieniach inspirującym wzorem lidera o wielkiej wiedzy i inwencji, nadającego tempo pracy i udzielającego pola do ich kreatywności i osiągnięć.

Następnym pokoleniom antropologów prof. Bielicki pozostawił własne opinie i podsumowania osiągnięć antropologii i jej miejsca w nauce. Był to artykuł, wspólny z prof. Tadeuszem Krupińskim i prof. Janem Strzałko, *Historia antropologii w Polsce* w „Przeglądzie Antropologicznym” z 1989 r. i opracowany na zlecenie ówczesnego Komitetu Badań Naukowych obszerny raport, w którym omówił we współautorstwie z prof. Januszem Charzewskim profil tematyczny i zakres dyscypliny antropologii, jej wyjątkowość jako nauki interdyscyplinarnej i powiązań z innymi naukami, ocenę stanu jej rozwoju jako całości i poszczególnych działów w Polsce i na tle świata. Przedstawił perspektywy rozwoju i zagrożenia. Raport w zmodyfikowanej, wyczerpującej wersji opublikowano w czasopiśmie „Wychowanie Fizyczne i Sport” w 1995 r.

Za wybitną i z pasją prowadzoną działalność naukową prof. Bielicki był wyróżniany wieloma zaszczytnymi funkcjami i stanowiskami. Pracował w Zakładzie Antropologii PAN we Wrocławiu, w tym jako jego dyrektor w latach 1971–2001, był zastępcą przewodniczącego Wydziału II Nauk

Biologicznych PAN w latach 1990–1997, a następnie przewodniczącym Wydziału w latach 1999–2002.

W roku 1983 został mianowany na członka korespondenta, a od roku 1996 został powołany na członka rzeczywistego PAN i członka Prezydium PAN w latach 1999–2006; zaś w 1997 r. PAU powołała go na członka korespondenta.

Prof. Bieliński był także od 2002 r. doktorem *honoris causa* Akademii Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie. W Zakładzie Antropologii tej uczelni jako magister rozpoczynał naukową działalność – w latach 1959–1961 był zatrudniony jako nietatowy współpracownik prof. Haliny Milicerowej, a następnie przez wiele lat, do końca aktywności zawodowej, utrzymywał aktywne kontakty naukowe z Zakładem Antropologii i uczelnią. Był ponadto członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Antropologicznego od 1999 r.; członkiem honorowym Greckiego Stowarzyszenia Antropologów; wiceprezesem European Anthropological Association w latach 1992–2002. Był też członkiem kilku komitetów PAN: Etyki w Nauce; Antropologii; Biologii Ewolucyjnej i Teoretycznej; Biologii Środowiskowej i Ewolucyjnej.

Kwantytatywny dorobek Bielińskiego liczy ok. 150 prac i artykułów naukowych. Wiele z nich opublikował w języku angielskim w międzynarodowych czasopismach. W środowisku antropologów i dziedzinach pokrewnych jego prace były oczekiwane, czytane, komentowane, cieszyły się dużym rozgłosem. Nadawały nowe kierunki badawcze, prostowały nieaktualne poglądy, wywoływały ożywione naukowe dyskusje, które uczyły młodsze pokolenie umiejętności formułowania poglądów.

Prof. Bieliński był i pozostanie w pamięci, przekazywanej i zapisanej, jako uznany wybitny antropolog, który pozostawił trwałe naukowe ślady w swojej dyscyplinie. Za wybitne osiągnięcia w nauce, w jej upowszechnianiu i działalności organizacyjnej został uhonorowany Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski.

Prof. Tadeusz Bieliński zmarł 20 czerwca 2022 r. Pożegnaliśmy go i odprowadziliśmy na miejsce spoczynku w grobie rodzinnym na Starych Powązkach w Warszawie 1 lipca 2022 r. w gronie bliskich mu osób: rodziny i współpracowników, przyjaciół i kolegów z ośrodków antropologicznych i organizacji naukowych.

Antropologia utraciła wybitnego naukowca. Działalność Profesora wykraczała poza granice kraju, reprezentował tam nie tylko swoją dyscyplinę, ale przede wszystkim naukę polską.

Jadwiga Charzewska

Wykorzystane materiały

- Kaszycka K. A., Łopuszańska-Dawid M., Szklarska A., Lipowicz A., Kołodziej H., *Profesor Tadeusz Bielicki (1932–2022)*, NAUKA, 3/2022, 185–192.
- Bielicki T., Charzewski J., *Antropologia w Polsce: problematyka, osiągnięcia, zagrożenia, perspektywy*, „Wychowanie Fizyczne i Sport”, 1995, nr 2, 3–16.
- Dr Aleksandra Bielicka – archiwum rodzinne.